

hetgeen doorgaans niet zoo „eenvoudig“ pleegt te geschieden. De leden van het Rijn-verbond scheidden straks zich af van het Duitsche Rijk; Keizer Frans II legde spoedig daarop de duitsche keizerskroon af, en de droom van het Heilige Roomsche Rijk der Duitsche Natie was uitgedroomd: 't ontwakken was pijnlijk genoeg. En toen Pruisen zich eindelijk in 1806 tegen Napoleon in oorlog begaf, in een coalitieoorlog, was het al te laat; harde slagen vielen op Pruisen's rug; twee pruisische legers gingen onder bij Jena en Auerstädt. De koninklijke familie vluchtte; Berlijn zag de fransche vlag wapperen; en het verwijt, dat de voormalige duitsche staten, nu in het Rijnverbond vereenigd, met gebruikmaking nogwel van de fransche taal het Duitsche Rijk hadden tegengevoerd, het verwijt n.l. van „insuffisance complète“, scheen de voor veler besef eenig mogelijke rechtvaardiging te hebben verkregen: de rechtvaardiging „uit de feiten“. Het trotsche Hannover was tot lokaas tusschen franschen en engelschen gedegradeerd; Pruisen moest daarbij toezien. En het vermetele gebaar der pruisische officieren, die hun sabels op den stoep der fransche ambassade hadden gewet, was duur genoeg te staan gekomen: 't was bespôt met den hoonlach der geschiedenis; dit is, ge verstaat me wel, maar beeldspraak; en dat maakt de zaak nog erger. Te Berlijn was de facto een continentaalstelsel uitgeroepen; maar die het deed, was de franschman Bonaparte.

In dien wirwar stond nu de filosoof het terrein te verkennen, en meer dan dat. Ook hij wou zijn sabel wetten; en hoe verbeteren hij het deed, leeren zijn Reden zelf. Hoe zou 't ook anders kunnen bij den filosoof, die van jongs af gepakt was door het in Kant's denken overheerschende vrijheidsprobleem; den filosoof, die in zijn ook bij ons vaak misduide woord: was für eine Philosophie man wähle, hängt davon ab, was man für ein Mensch ist, tenslotte niets anders heeft willen uitspreken, dan dit: dat niet de filosofie ons kiest, doch wij haar, althans indien wij als filosoof, en dan als vrijheidsfilosoof voor eigen critische rechtbank ons legitimeeren kunnen; niets anders dan dit: dat bij zoodanige „spontane“ keuze de mogelijkheid zich ziet verwerkelijken, den wilsakt vrij te maken van den benauwendenden, beklemmenden Kausalnexus; dat geen determinisme, doch vrijheid de eenige filosofische Predigt zal mogen zijn. Voor wie zóó dacht, was het wel heel benauwd leven in bezet gebied, als duitscher, en als leerling van Kant, die zijn „Zum ewigen Frieden“, dat metafysische ontwerp van 1796, had laten uitloopen op een filosofische perspectieftekening van een eeuwigen vrede, die een eind zou maken aan de tot nu toe usantieele vredessluitingen, welke immers niet meer waren dan wapenstilstandsbepalingen; een eeuwigen vrede, die niet maar het motief zou zijn voor het onderschrift van het uithangbord van dat ergens verschenen nederlandsche kroegje, waarop een kerkhof was geschilderd, doch die, in plaats van „eine leere Idee“ zou worden tot „eine Aufgabe, die nach und nach aufgelöst, ihrem Ziele... beständig näher kommt“. Ja, benauwd was het leven wel voor Fichte, die het eens uitsprak, dat zijn opvatting van het beroep van geleerde involveerde, ook priester der waarheid te zijn, „ich bin in ihren Solde, ich habe mich verbindlich gemacht, alles für sie zu tun und zu wagen und zu leiden“. Ja, ja, we weten er alles van: ook de heidenen doen wel eens „krachtens natuur“, „dingen die der wet zijn“, al doen ze ook nooit de wet, en al staat deze ook nimmer in hun hart geschreven.

Op den inhoud der Reden kan ik, ge verstaat dat, nu niet ingaan. Dat de vrijheidsfilosoof deze zijn wetenschappelijke qualificatie aan het filosofisch idealisme ontleend wil zien, is U allen duidelijk. Dat hij als burger in een protestantschen staat jaloersche blikken werpt naar het pauselijke Rome, waar in Machiavelli's tijd een „grosse Schreibe- und Pressfreiheit“ was, verwondert U evenmin, als dat hij, voorstander van een absoluten staat, nalaat, juist Machiavelli eens nader aan den tand te voelen, juist op dit stuk van persvrijheid. Er zijn er meer geweest, die van bestaande persvrijheid zelf gebruik maakten, teneinde de apparatuur eener grootscheepsche actie tot haar terzijdestelling des te doeltreffender te kunnen scheppen en bedienen.

Het zijn dan ook slechts enkele formeele bepaligheden van de overeenkomst ter eener, en van het diepgaand onderscheid tusschen Fichte's en ons spreken op academische plaats in bezet gebied ter anderen zijde, die mij de stof aan de hand doen voor een korte toespraak ter afsluiting van dezen cursus.

Er is namelijk overeenkomst. Fichte moge in

qualiteit van vrijheidsfilosoof poseeren, wat wij als doulooi van onzen Kurios Jezus Christus in ambtelijke gebondenheid als roeping erkennen, we komen dan toch van dit onderscheiden standpunt uit tot de grondleggende uitspraak: was seine Selbständigkeit verloren hat, hat zugleich verloren das Vermögen einzugreifen in den Zeitfluss, und den Inhalt desselben frei zu bestimmen; es wird ihm, wenn es in diesem Zustande verharret, seine Zeit, und es selber mit dieser seiner Zeit, abgewickelt durch die fremde Gewalt, die über sein Schicksal gebietet. Dit vooreerst. En dan voorts: Fichte moge uit een autonome filosofische evolutionistische constructie van de Grundzüge des Zeitalters opereeren, en wij daarentegen uit een schriftuurlijk gewonnen inzicht inzake den vasten gang van den „jöm Jahwe“, — niettemin voelen we met hem ons in een kolkenden maalstroom geworpen, die ons hooren en zien doet vergaan, ja, die het ons onmogelijk maakt, de klok nog langer bij te houden. Drie jaar vóórdat hij zijn Reden uitsprak, had Fichte zijn Vorlesung gegeven over de „Grundzüge des gegenwärtigen Zeitalters“ (LV). Daar had hij betoogd, dat zijn tijd stond, in den 3en Hauptabschnitt van de gesamte Weltzeit. Maar na die luttele drie jaar had hij ontdekt, o neen, niet dat zijn calculatie ietwat gevaarlijk was geweest, doch, dat „irgendwo dieser Abschnitt vollkommen abgelaufen und beschlossen“ was. Aanmerkt, wat de invasie van een, bezettende macht vermog bij een filosoof, die drie jaar geleden den absoluten staat had verdedigd, en die hem, dien absoluten staat, had geconstrueerd als een „künstliche Anstalt“, om alle individueele krachten op het leven der Gattung te richten, en om ze daarin te versmelten, en om de Form der absolute Idee überhaupt aan de individuen te realiseeren en te demonstreeren; en als de bestemming van het menschelijke geslacht, dat immers langzaam maar zeker tot vrijheid zich had te verheffen. Zooals Assur voor Jesaja's besef de geesels van Azië was geworden, de geesels, die, hoewel zelf straks met Jahwe's hand stuk te slaan, toch eerst de hubris óók van Abrahams zaad te breken had, zoo was Napoleon, met zijn fransche bezetting door God aangewezen, om vóór den slag aan de Beresina de hubris van het idealisme der epigonen van Luther, der romantische-gebildete onder de verachters van Luthers natuur-en-genade-separeerende „religie“, der Schleiermacher's en Fichte's, te breken; en dit zóó acuut, dat zij in drie jaar tijds een nieuw Zeitalter liever inluiden, dan hun eigen eschatologische ontwerpen van structuren der cultuurgeschiedenis te herzien. Ik vrees inderdaad, dat ook op dit punt tusschen Fichte en ons, thans ook in bezet gebied zóó goed en kwaad als het gaat adem halende, overeenkomst bestaat.

Intusschen, wie zoo vreest, heeft toe te zien: d.w.z. in metonoia zich te bekeeren. Hij heeft te bedenken, dat, moge om onzer zonden wil tusschen de Fichte's en ons menige parallele bewegingslijn zich afteekenen voor ons oog, niettemin wegens de onberouwelijke verkiezing Gods tot zaligheid de fundamenteele verschillen gebleven en kenbaar gebleven zijn. En het is onder een korte verwijzing naar eeniger dezer verschillen, dat ik bij het einde van dezen leergang u, commilitonen, als rector dezer hoogeschool mijn ook in bezettingstijd volgehouden „gaat henen in vrede“ motiveeren mag en durf.

Hun eerste verschil raakt rechtstreeks onzen academischen arbeid. Fichte klaagt, dat na de bezetting van zijn stad en zijn land, het „Vermögen einzugreifen in den Zeitfluss“ geen „eigene Zeit“ meer overhield; het moest immers voorhands zijn jaren tellen naar de „Begebenheiten fremder Völkerschaften und Reiche“. Maar zoo troost hij zich, en zoo vermánt hij zich als filosoof, zoo ook handhaaft hij zich als vrijheidsfilosoof, maar; er is één mogelijkheid aan de vrijheid gelaten: zij „erschaffe“ zich een nieuwe wereld, en beginnen alzo schöpferisch en spontaan, een „neuen“ en „eigenen Abschnitt in der Zeit“; ge ziet: het calculeren begint van voren af aan. Die nieuwe wereld moet, zegt Fichte, de man van den absoluten staat, de bezettende macht verschalken; en dat zóó grondig, dat ze ertoe verleid worde, bedacht op eigen voordeel, geen hinderpaal haar in den weg te stellen. Zulk een nieuwe, alzo beschaffene Welt, is dan meteen Erzeugungsmittel eines neuen Selbst. Als zoodanig zal ze meteen Erziehungsmittel zijn: van het thema der „Erzeugung“ komt Fichte van zelf totdat der „Erziehung“, ook van de academische jeugd, die zich voor zijn besef wel de eerst aangewezen is in dezen spontanen Erzeugungsakt. Wil de duitsche jeugd maar overtuigd zijn van haar eigen schöpferische vermögen als de duitsche

Jugend in de deutsche Nation, dan zal zij groote dingen zien gebeuren, en steeds grootere dan deze, — 't Verwondert ons niet, dat de man, die langs de lijn van het Kantiaansche, aanvankelijk ken-theoretische leerbegrip van Erzeugung der Welt, bij hem in metaphysischen zin daarna geradicaliseerd, zich nu ook steeds consequenter bewogen heeft, dat deze man van de Erzeugung komt tot de „Erziehung“, en dat beide „spontane“ akten van den „vrijen“ mensch bij hem zijn. Wat zal men ook anders verwachten bij een denker, die in de ontloofing der wereld tevens de manifestatie van de zedelijke wereldorde, en dus van God ziet? Den denker, die tegen het ook voor hem toen nog onvermoeide einde van den voorgaanden Abschnitt der Zeit had durven schrijven: dat slechts een paar generaties van vrede en rust voor de natie behoeften te passeeren, om het zóóver te zien komen, dat langzamerhand de Mode, zur Unge-rechtigkeit auch nur innerlich versucht zu werden, geheel en al te loor zou zijn gegaan (IV, 563)?

Mijne Heeren, wij waren allang gewend, elkaar als examen- en tentamenstof over te geven, dat de Opzoomertjes en tutti quanti, die zulke wijsheid hebben nagepraat van academische rostraf tot in de Staten Generaal toe, de plank missloegen, vooral toen zij meenden, dat men dergelijke droomen droomen kon, ook zonder den wijn van 't pantheïsme te hebben gedronken: 't was de tijd, dat de Schleiermacher's theologische rechterhand lieve ethische domineetjes zagen zalven, zonder ook maar te letten op zijn filosofische linkerhand, die hun de verwachte catechismuskindertjes wurgde, eer ze goed en wel gebakerd waren. Toch zijn ook wij in dit bezettings-jaar overstelt, ja overstrómd; en de academie-gasten van bepaald formaat hebben, in den z.g. Nederlandschen Kultuurkring verbonden met de lieden, die soms op den leeftijd der baardelooze knapen reeds zich te fier waanden voor de kleine klapdeurtjes van 's lands vergaderzaal, zoodra anderen, vreemden, deze hadden ont-ruimd, gewedijverd in de planmässige propaganda van de leer, dat wie daar zegt, dat „volk“ het „hoogste goed“ is, geen synthetisch, doch een analytisch oordeel uitsprekt, althans, indien ondersteld is wat te onderstellen blijft: de allerchristelijkste logica der nieuwe ordening. Inderdaad, we zijn overstrómd; en het collegedictatelijk of oratorisch-routineuze rubriceerende dier booze naneefjes-Op-zoomertjes is ons onder de bedrijven door schier vergaan. Geen wonder ook, waar in de pers alle tegensprekende mond gesnoerd, en een enkele kerkelijke mond ter zijde alleen maar voor een meewarig: „broeder, wat doe je ook zoo onvoorzichtig te wezen“, opengegaan was. Maar God beware u, commilitonen ervoor, dat ge het onderscheid tusschen oorlog en revolutie zoudt vergeten; en dat ge daarom meenen zoudt, vanwege eenig landoorlogsreglement van God vergunning, om niet te zeggen: verplichting zoudt hebben ontvangen, den revolutiegeest dan maar te laten begaan. Zegt het voor Zijn aangezicht, zegt het na een jaar lang collegeloopten in bezet Kampen, dat gij tegenover Fichte uit uw bezet gebied staat te belijden uw geloof in God den Vader, den Almachtige, Schepper van hemel en van aarde; en zegt het, dat gij geen afgoderij met „het volk“ als hoogste goed bedrijven wilt, en dat de wet niet IN de dingen zit, zooals de groeikracht in den foetus en in het kind; en dat ge de volstrekte antithese van Abraham Kuyper nog altijd gelooft, al noemt desnoods een naamgenoot van hem in De Heraut u daarom ook onvoorzichtig in een onbegrijpelijke verwarring van oorlogs- en van revolutietoestand. Wanneer gij na een jaar collegeloopten in bezettingstijd die belijdenis niet zoudt vernieuwen en versterken, theist tegen pantheïsme, wat hebt gij dan eigenlijk hier gedaan? „Erzeugen“ en „erziehen“, dat zijn bij ons verba, waarvan, voor wat het eerste betreft, alleen God het activum vervoegt, en wij alleen het passivum; en voor wat het tweede betreft, wij alleen dan de mediale en passieve vervoeging kennen, indien God als soeverein weer 't activum voor Zich gereserveerd heeft. Dat zijn zoo de axiomata der gereformeerde confessie, als ze de verba of begrippen roepen, wederbaren, nieuwe mensch, geschapen in Christus Jezus, heiliging opwassen, bekeeren hanteert, of als zij van de unio mystica, maar dan langs den weg van Woord, en ambt, met Jezus als den Christus gewaagt. Gaat naar uw huis terug, en weigert met Fichte te gelooven, dat de wereld van den absoluten pacifieken staat automatisch Erzeugungsmittel is van „ein neues Selbst“; en houdt u nóg eens opzettelijk voor oogden, dat wie het „er is geschreven“ en het andere „er is geschied“ récht onderscheidt, zijn eigen aandeel in den opbouw van de situatie van het kómdende tijdsgewricht slechts

dan levert farizeeër's dige naar een verbo aan een v het geope openbaren Dan hebt schakelen echt filoso verstrooid gaat dan want tuss den parad hebt ge de Een tw hier wijs l pas in: w ons moete ben gekee worden G deze acad als Fichte toehoorder stak hij v natie die t daareven t tümer ervi gung aan z zelfz zijn r für Deutsc weg te zu makende i de ongelu stellen, da nemen nie zijn toch waar de kleine g. i hebben to wereld en Versamml die ersten die geliebt der sichts meiner Re zijn, die d grondtrek, heid het si der Deuts gang unsr ben mit d fleur is v ruhig sein sterker ga Maar wij zeker niet gaat ons : u als burg oordeel de der kerk, d in haar al heeft. W deelachtig heeft en s ordening. Heere. W maar in d veranlasst praerogati niet gaar onzen Hei kring, die al heel wa stier zegt: provocceri wegbergen komen zijt geschoot openbaar wie de gee U allen, hoord; en afvergen sproken e onze gele weggega stoottroep andering s stoottroep wel antifa meteen, e kwestie v misschien corplevev sámenbide praeparee